

UDK:801.8.12

Feruz ATAMURODOVA,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM Xorijiy tillar kafedrası dotsenti

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti dotsenti S.Yuldasheva taqrizi asosida

JOYS KERINING ROMANI: TARIX VA SHAXSIYATNING MURAKKAB O'ZARO BOG'LIQLIGI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Joys Keri ijodining asosiy qirralari, xususan, "Sayohatdagi ziyoratchi yo'lida" romanining asosiy mavzulari, vaqt va shaxsiyat tushunchalariga bo'lgan munosabati ko'rib chiqiladi. Joys Keri romanlari, qahramonlarining xarakteri orqali tarixiy davrlarning o'ziga xos izlarini aks ettiradi. Asarda tarix va odam o'rtasidagi murakkab munosabatlar, Keri realizmining o'ziga xos jihatlari, epik va lirik elementlarning uyg'unligi, tarixiy hodisalar va shaxsiy izlanishlarning koinotik ifodalari tahlil qilinadi. Romanlarda vaqt, taqdir va tarixiy voqealarning shaxsiyatni shakllantirishga qanday ta'sir etishi muhim rol o'ynaydi. Biroq, Keri odam tabiatining tarixiy o'zgarishlarga nisbatan barqarorligini ta'kidlaydi va uni boshqa omillar fonida ko'rib chiqadi. Bu jihatlar asar epikligini kuchaytiradi va o'quvchini insoniy qadriyatlarining tarix bilan o'zaro bog'liqligi haqidagi falsafiy o'ylariga undaydi.

Kalit so'zlar: Joys Keri, "Sayohatdagi ziyoratchi yo'lida", ingliz adabiyoti, tarix va shaxsiyat, realizm, epik va lirik uslub, vaqt tushunchasi, tarixiyning ta'siri.

РОМАН ДЖОЙС КЭРИ: ИСТОРИЯ И ЛИЧНОСТЬ КОМПЛЕКСНАЯ ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные аспекты романа Джойс Кэри, в частности, основные темы романа «На пути паломника», его отношение к понятиям времени и личности. Романы Джойс Кэри отражают уникальные следы исторических времен через характеры ее персонажей. В работе анализируются сложные взаимоотношения истории и человека, уникальные аспекты реализма Кэри, гармония эпических и лирических элементов, монототическое выражение исторических событий и личные исследования. В романах важную роль играет то, как время, судьба и исторические события влияют на формирование личности. Однако Кэри подчеркивает устойчивость человеческой природы по отношению к историческим изменениям и рассматривает ее на фоне других факторов. Эти аспекты усиливают эпичность произведения и побуждают читателя к философским размышлениям о взаимосвязи общечеловеческих ценностей с историей.

Ключевые слова: Джойс Кэри, «В путешествии паломника», английская литература, история и личность, реализм, эпический и лирический стиль, концепция времени, влияние исторического.

JOYCE CAREY'S NOVEL: THE COMPLEX INTERCONNECTION OF HISTORY AND PERSONALITY

Annotation

This article examines the main aspects of Joyce Carey's work, in particular, the main themes of the novel "On the Pilgrim's Progress", her attitude to the concepts of time and personality. Joyce Carey's novels reflect the unique traces of historical periods through the characters of her heroes. The work analyzes the complex relationship between history and man, the specific aspects of Carey's realism, the combination of epic and lyrical elements, the koinotic expressions of historical events and personal searches. The novels focus on how time, fate, and historical events influence the formation of personality. However, Carey emphasizes the stability of human nature in relation to historical changes and considers it against the background of other factors. These aspects enhance the epic nature of the work and encourage the reader to philosophical thoughts about the relationship of human values with history.

Key words: Joyce Carey, "On the Pilgrim's Progress", English literature, history and personality, realism, epic and lyrical style, concept of time, influence of the historical.

Kirish. Keri romanlari – bu muayyan tarzda tarixiy davr bardavomligi bilan bog'langan xarakterlar romanlari. Garchi yozuvchi tarixga o'ta kuchli e'tibor qaratmagan bo'lsa-da, biroq hech qachon tarixni ko'zdan qochirmaydi. Uning asarlaridagi epik vaqt pirovard natijada tarixiy vaqt andazasini yaratadi. Trilogiyaning uchta bosh personaji ortida XX asr birinchi yarmidagi Angliya hayoti turadi. O'zining romanlarida Keri tarixiy voqealarni tasvirlamaydi, balki taqdirleri jamiyat tarixi bilan bog'langan qahramonlarining hayot tarixini aks ettiradi. Tarixiy voqealar romanlarga, mazkur kitobning yetakchi personaji tarixiy voqealarga qanchalik aloqador bo'lsa, shu darajada kiritilgan. "Sayyoh ziyoratchi yo'lidan" kitobida tarix xiyala sezilarli darajada, Sara Mandi va Galli Jimson haqidagi kitoblarda tarixiy voqealarning eshitilar-eshitilmas aks sadosi keladi.

Joys Keri romanlarida vaqt bilan bog'liq katta davr qamrab olinganiga qaramay, insonning bu vaqt mobaynida ijtimoiy hayotida o'zgarishlar ro'y berganiga qaramay, ularning xarakterlari deyarli o'zgarmaydi. Keri tarix o'zgarishiga, biroq inson ruhiy olami o'sha-o'sha, har doimgidek o'zgarmay qolishiga ishonadi. Inson tabiati, aslida ijtimoiy munosabatlar, fan va jamiyatga qaraganda juda sekin o'zgaradi. Biroq Keri inson

tabiatida sekin kechadigan biologik o'zgarishlar omilini uning xarakteriga, uning ijtimoiy mohiyatiga ko'chiradi, bunda u insonning ijtimoiy shaxs sifatida jamiyat taraqqiyoti bilan birga rivojlanib borishini nazardan qochiradi. Keri romanlari epik mohiyatidagi muhim cheklanganlik va kuchsizlik inson xarakteri bilan tarix o'rtasidagi mustahkam bog'liqlikning yo'qligi bilan izohlanadi. Albatta, ijodkor inson taqdiri tarixiy o'zgarishlarga bog'liq ekanini tushunadi va romanlarining epik asoslari ham aynan shunda. Biroq inson xarakteri, Kerining qarashicha, qanchalik o'zgarmas, deyarli hamisha bir zaylda ekan, zamonaviy adabiyotning muhim problemsidan shunchalik chetlab o'tiladi, ya'ni insonning tarixiy shart-sharoitga ta'siri, uning tarixiy jarayondagi faol ishtiroki unitiladi. Joys Keri realizmining kuchsiz jihati ham mana shunda.

"Sayyoh ziyoratchi yo'lidan" romanining ilk so'zlari uni oldingi kitob bilan bog'laydi: ya'ni Sara Mandi qamoqxona qamaligani, Tomas Uilcherni esa qarindoshlari Talbrukka olib ketishgani, u yerda unga aqldan ozgan sifatida qarab turishgani haqida xabar beriladi. Uilcher shu vaqtdan boshlab kundalik yoza boshlaydi. Agar "O'zim o'zimdan ajablanaman" kitobida hikoya qilish tarzi "memuar", ya'ni xotira, yodnoma tarzida bo'lsa,

“Sayoh ziyoratchi yo‘lidan” kitobida hikoya maromi kundalikdagi yozuvlar uslubiga yaqin.

Kundalikdagi birinchi shaxs tilidan hikoya qilish shakli memuar asardagi “men”ga aynan o‘xshash emas. Kundalikda voqealarni qayd etish va ularni amalda bajarilgan vaqtlari orasida masofa yo‘q. Kundalikdagi yozuvlar vaqti bo‘yicha qayd etilgan voqealarga qariyb mos keladi. To‘g‘ri, bu yerda ham faktlar saralanadi, biroq memuar asardagi kabi oqilona, aql-idrokka asoslangan tarzda emas. Kundalikda ayni daqiqada, “men” kelajakda bu yozuvlaridan nima hosil bo‘lishini bilmaydigan bir paytda, asosan bevosita yodga kelgan taassurotlar qayd etiladi.

Hikoya qilish shakli hikoya qiluvchining xarakteriga ham bog‘liq bo‘ladi. Sara Mandidan farqli o‘laroq, Tomas Uilcher o‘z taassurotlarini, o‘zining yozuvlarini kimningdir muhokamasiga olib chiqolmaydi; u yozayotgan kundalik o‘quvchiga mo‘ljallanmagan, u o‘zi uchun yozadi.

Biroq Joys Keri kundalikdagi yozuvlarni so‘zma-so‘z, sinchkovlik bilan xuddi o‘zidagiday taqdim etmaydi. Tomas Uilcher kundalik yozib borayotganini aytadi, hikoya qilish tarzi esa, ko‘proq Uilcher kundalikda qayd etishi kerak bo‘lgan voqealarga uning munosabati va fikrlash tarzi tasvirini o‘zida namoyon etadi. Romanda Uilcher ayni damda, hoziroq yozishni boshlaydigan materialni mulohaza qilish jarayoni qayd etilgan. Ayni damdagi hodisalarni mulohaza qilish jarayonida u o‘tmishni ham xotirlaydi. Romandagi hikoya tarzi o‘zida ayni paytdagi va o‘tmishdagi faktlar assotsiativ ulanib bog‘lanishini gavdalanitiradi. Biroq bu to‘la-to‘kis ma‘nodagi ong oqimi emas, negaki hikoya qiluvchining fikrlari davomida muayyan tartib, aniq bir maqsadga qaratilganlik bor. Shu tariqa, “Sayyoh ziyoratchi yo‘lidan” romanida hikoya qilish tarzi shunchaki o‘ylangan kundalik shaklidagina emas, balki assotsiativ xotiralar shaklida ham keladi. Hikoya qilishning bunday maromi qahramon xarakteri bilan juda mustahkam bog‘langan va “oilaviy solnoma”ga originallik bag‘ishlaydi.

Uilcherlarning “oilaviy solnoma”si xronologik izchillikda berilmagan. Hikoyalash davomida doim ikki plan - o‘tmish va hozir kesishadi. Romanda avlodlar almashinuvi emas, balki ularning birgalikdagi harakatlari, xuddi bir paytning o‘zida turli avlodlar haqida gapirilgandek, tasvirlanadi. Tomas Uilcher hayoti va uning jiyani Enn taqdiri yonma-yon ko‘rsatiladi. Ikkinchi jahon urushi arafasida Uilcher birinchi jahon urushi arafasini xotirlaydi. Roman butunisicha XX asrning 30-yillari ostonasida Tolbrukda nimalar ro‘y bergani va o‘sha joyda XIX asrda nimalar ro‘y bergani haqidagi yonma-yon tasvirlarga quriladi. Ellik yillik yoki ellik yil oldingi voqea-hodisalar hozirgi davr hayoti sahnida yig‘ib montaj qilinadi.

Uilcherlarning meros yer-mulki - Tolbruk tarixi hikoya qilish markazi hisoblanadi. Tolbruk yer-mulki obrazi timsoliy mazmunga ega. Muallif Angliya qismati haqida o‘ylaydi: Talbrukda, demak, Angliyada kimlar yashaydi, kimlar uni boshqaradi. “Tolbruk, xuddi kemadek chayqalayotganday tuyuladi... Mendan-da yomon dengizchi yo‘q, men o‘zimni dengizdagidek his etaman, o‘z tarixini mangu dengiz bo‘ylab sayohatga aylantirgan Angliyaning o‘zi go‘yo to‘lqinlar oralab suzayotgandek...”. “Bu safar Angliya langarini ko‘targan va uni G‘arbning noma‘lum, sinalmagan to‘lqinlari bo‘ylab yo‘naltirgan kim?”.

“Qadimgi Tolbruk tarix timsoli edi”, qo‘rg‘ondagi hamma narsa “insoniyatning tarixiy taraqqiyotini” “Beovulfan bilan urug‘ qadagan, Pyotr-qo‘shchi bilan yer haydagan va Kobbet bilan birga hosil yig‘ganlar - barcha avlodlarning umid va tashvishlarini yodga solardi”. “Aftidan, Tolbrukning o‘zi sayyoh ziyoratchiga aylandi va sayohatga jo‘nab ketdi”, - deydi Uilcher.

Romanda hikoya qilish tarzi kompozitsiyaning murakkabligi, lirik-intellektual uslub, tarixiy jarayon va avlodlar taqdiri bilan bog‘liq xulosalar va umumlashmalar bilan farqlanib turadi.

Kitob bosh qahramoni Tomas Uilcher o‘zi haqida kam gapiradi, garchi o‘zi bo‘ydoq bo‘lsa-da, u oilaviy muammolarni o‘ylaydi; uni Uilcherlar sulolasi taqdiri tashvishlantiradi. Uning hayoti mazmuni - merosiy xonadon yer-mulki, Tolbrukni asrab qolish va o‘z yaqinlari taqdirini yo‘lga solish. Kitobxon ko‘z

o‘ngidan ko‘plab personajlar (Lyusi, Bill, Edvard, Jon)ning hayoti (bolaligidan toki vaftigacha) o‘tadi. Ularning hayot yo‘li Uilcherining ularga shaxsiy munosabati bilan yo‘g‘rilgan, Uilcherni o‘z yaqinlari hayotda duch kelgan mushkulliklar qattiq o‘ylantiradi. Hikoya tarzi xronikalikdan tez-tez liriklikka evriladi. Oilaviy munosabatlar tasviridagi lirizm tarixiy va ijtimoiy o‘zgarish haqida hikoyalashning epik ohangi bilan uyg‘unlashib ketadi. “Sayyoh ziyoratchi yo‘lidan” - trilogiyaning nisbatan ko‘lamli kitobi, bu kitob ellik yillik davr mobaynidagi ingliz tarixi zamirida bir oila tarixini qamrab oladi. Biroq muallif shunchaki solnomanavislikdan qochadi. U hikoya qiluvchining xotirasida turli personajlar hayotining turli davrlariga oid ko‘proq dramatik va lirik epizodlarni yoritadi.

Uilcherlar oilasi - bu miniatyuradagi ingliz jamiyati: u o‘zining siyosiy arbobiga (Edvard), o‘zining harbiysiga (Bill), o‘zining huquqshunosiga (Tomas), o‘zining mazhab boshlig‘iga (Lyusi), o‘zining vrachiga (Enn), o‘zining biznesmeniga (Jon) va o‘zining ishchisiga (Robert) ega.

Ko‘pplanlilik tamoyili “Sayyoh ziyoratchi” romanida, Keringning boshqa asarlariga qaraganida, ko‘proq muvaffaqiyatli chiqqan. Unda Tomas Uilcherining ukalari - Uilyam va Edvard hayoti, uning singlisi Lyusi, shuningdek, ularning bolalari - Lyusining o‘g‘li Robert va Edvardning qizi Enn hayoti ko‘rsatilgan.

Joys Keringning “Sayyoh ziyoratchi yo‘lidan” romani, trilogiysa boshqa ikki kitobiga qaraganda, ko‘proq “sotsiologik” asar. Ma‘rifatli hikoyachi Uilcher o‘zining oilaviy sulolasi va ingliz jamiyati tarixi solnomanavisi sifatida gavdalanadi. Bu romanda siyosiy kurash, siyosiy mavqe mavzularini ham yoritish mo‘ljallangan. “Sayyoh ziyoratchi yo‘lidan” romani qahramoni his etishicha, ular “inqiloblar va qahramonona voqealar asrida” yashayotir. Edvard aytadi: “Inqilobning haqiqiy voqelikka aylanishini ko‘rish maroqli... Inqilob - bu misoli o‘t-olov, unda yangi jamiyat qaynab pishadi; olovda tuyqusdan hamma narsa eriy boshlaydi, hatto alangadan uzoqda bo‘lganlari ham”.

Biroq muallifning ko‘rsatishicha, asrning bunday inqilobiyliklari his etish, bunday inqilobiy o‘zgarishlarga e‘tibor Edvard va Tomasda inqiloblarga noxayrixohlikni, inqilobdan qo‘rqishni, burjuaziya his etgan qo‘rquvni yuzaga keltirgan. Boz ustiga bu romanda “inqilob” so‘zi ko‘pincha ingliz burjuaziasining liberal an‘analari ruhida qo‘llangan, ya‘ni bu so‘z ko‘p hollarda islohat mazmunidagi o‘zgarishlarni anglatadi.

Tomas Uilcher - o‘tmishga o‘tib ketayotgan liberal protestant madaniyati vakili. U hayotning mohiyati haqida o‘ylaydi, uni: insoniy baxtga imkon bormi, degan savol o‘ylantiradi. U eng dadil sarguzashtlarga boy hayotni boshlashga qaror qiladi. “Biroq uning ideal sarguzashtlari amalga oshmadi”. Uilcher inson hamma vaqt o‘zini yangilab, hamma vaqt namadir yangilik yaratish kerakligini anglaydi. Sayyoh ziyoratchi har oqshom yangi osmon ostida uxlashi kerak, aks holda hayot girdobi uni ortga itqitib yuboradi. “Ziyoratchi sayyoh yo‘lida” so‘zlash ingliz psixologiyasi mohiyatini yetkazadigan Uilcheriga ingliz xarakterini ochishda kalitdek tuyuladi. “Choser Angliyadagi sayyoh ziyoratchilar haqida yozgan paytda har bir odam qayerdaligi va qayoqqa yo‘l olgani bilardi. Endi esa hammasi aralashib, qo‘shilib ketdi va odamlar boradigan joy yo‘q...” Uilcher hayotdagi omadsizligini o‘zining emin-erkin darbadarga aylana olmaganida ko‘radi. Shaxsiy mulk uning oyog‘iga tushov bo‘ldi, uning baxtini to‘dsi. Uilcher shunday deydi: “Men taslim bo‘ldim, chunki kurasha olmadim, endi nazarimda hayot oqimi meni ko‘tardi va o‘zi bilan oqizib ketdi”.

Har yili Tolbruk yer-mulkida, umuman Angliyadagi kabi, inqiroz alomatlari tobora kuchli namoyon bo‘layotir. Tolbruk ahli birin-ketin vafot etmoqda. Bu yerda Uilcherining ota-onasi vafot etdi, Edvard ham shu yerda omonatini topshirdi, Emi o‘layotir, Jon ham halok bo‘ladi, Lyusi shu yerga keldi qazosi yetib. Qari Angliya shu zayl o‘tmishga ravona bo‘ladi.

Romanda “uyg‘onish” mavzusi qishloq xo‘jaligi ishchisi Robert obrazi bilan bog‘langan. Muallif fikricha, ishchining faoliyati hayot muammolarining kaliti hisoblanadi. Ishchi Robert “sayyoh ziyoratchi”, yangi hayot sari dadil odimlayotgan

bunyodkor inson, u “Tolbrukni vayron qilmadi, u Tolbrukni tarixga vobasta qildi”.

Jimson - epik tasvir musavviri. U yirik polotnolar yaratadi, ularda zamonaviy g'oyalarni mujassam qiladi. U o'zining epik ijodini Pisarroning lirik san'atiga qarama-qarshi qo'yarkan, “Nima desang degin, biroq epos lirikadan ko'ra muhim va teran”, deb ta'kidlaydi.

Romanda ijod psixologiyasi asliday qayta tiklanadi. Jimson qayerda bo'lmasin, u nima qilmasin, kim bilandir gaplashmasin, har doim o'zining kartinasi, uning kompozitsiyasi, yangi rang haqida o'ylaydi. Jimson tabiat go'zalligidan bahra oladi, uni qanday tasvir vositalari bilan berishni o'ylaydi. Hikoya qilish uslubiy jihatlari rassomning o'ziga xos tafakkuriga muvofiq keladi. Lo'nda, dadil jonli-quvvatli gaplar tasviriy obrazliligi bilan ajralib turadi. Gaplar birgina o'xshatish yoki birgina aniqlovchi yo bo'lmasa lahzalik taassurotni qayd etayotgan otlardan tarkib topishi mumkin. Gaplar mantiqan emas, balki assotsiativ, rassom xayoloti o'yinlari bilan bog'lanishi ham mumkin: “Men Temza qirg'og'i bo'ylab borayapman. Kuz kunining tong pallasi. Quyosh

tuman ichida. Xuddi baliq do'konchasi peshtaxtasidagi apelsinday. Quyida hammasi ravshan. To'lqinning qaytishi, loyqa suv, poxol chiqiti, jo'janing suyakchalari. Loy va mazut, loy, loy. Xuddi qaymog'i olingan sutda suzib yurgan qora ilon. Qari ilon, tabiat va sevgi timsoli”. Qiyoslash, o'xshatish tizimi personaj xarakteriga bog'liq, uning shaxsiyati, uning hayot tarzi bilan bog'langan. Sara Mandi tabiatni qishloq va uy turmush tarzi ashylari bilan taqqoslardi, Jimson hamma narsani rassom sifatida qiyoslaydi, birinchi galda bo'yoqlar va rang-tuslarning tovlanishini ilg'aydi. Taqqoslash uchun son-hisobsiz predmetlar zahirisi san'atkorona nigoh bilan, tabiatdagi barcha yangi ranglar nisbati, uyg'unligi, yorug'likning bilinar-bilinmas yangi jilvalarini farqlay biladigan beqiyos qobiliyat bilan aniqlanadi: “To'lqin qaytgan pallada Temzada suv yorqin tovlanadi, xuddi shisha idishdagi yeldek (yel — quyuq va o'tkir ingliz pivosi). Suv yuzida son-sanoqsiz pufakchalar va har qaysi pufakcha o'zining xususiy elektr yorug'idan kuch olib yarqiraydi”. Yozuvchi Pamela Xensford Jonson “Asl manbadan” romanini “ingliz adabiyotida rassom ongining eng teran tahlili”, deya ta'riflagan.

ADABIYOTLAR

1. Адабий турлар ва жанрлар. 1-жилд. Т., “Фан” нашриёти, 1991. 382. -25 б.
2. Аникин В.Г. Современный английский роман. - Свердловск, 1971. 310 с.
3. Cary Joyce. Power in Men. - Seattle, 1963. – 258 p.
4. Cary Joyce. To Be a Pilgrim. Harmohols worth, 1957. – 119 p.
5. Bloom Robert. The Indeterminate World: A Study of the Novels of Joyce Cary. - P. 101.